

Chrétien beschrijft in deze roman zowel een zwaardbrug als een onderwaterbrug. De zwaardbrug loopt over een gevaarlijke rivier, die, in tegenstelling tot de Middelnederlandse situatie, geen duivelse rivier is, maar er slechts mee vergeleken wordt. Alles wat erin valt 'ne fust alec ausi com an la mer betee'. En om dit Oudfranse zinnetje draait het allemaal. Ad Putter heeft gezien dat 'la mer betee', te vinden in het manuscript dat als het meest authentiek wordt beschouwd, inderdaad de beste lezing bevat. Andere versies hebben de variant 'la mer salee', wat betekent dat het water bevroren is. Chrétien refereerde echter aan de 'Leverzee', een dikke slikkerige zee, geassocieerd met de Duivel. Penninc, het brein achter de *Walewein*, vertaalde goed, ook hij noemt de Leverzee, maar de directe ontlening aan de *Charrette* werd echter nooit naar waarde geschat, omdat de door de Nederlandse onderzoekers gebruikte editie de variant 'salee' had. Bovendien hebben verschillende moderne vertalers van de *Charette*, zoals Kibler, 'beteë' vertaald met 'bevroren'. Zo is een misverstand in het leven geroepen. Men veronderstelde hierom dat Penninc niet direct aan Chrétien ontleend kon hebben, maar dat er intermediaire teksten waren (zoals de *Lancelot en prose*). Putter bewijst met zijn artikel dat een nieuwe, frisse (internationale) kijk op langlopende kwesties een zeer verrassend resultaat kan hebben.

Het lezen van deze bundel is absoluut de moeite waard. Mijn eigen onderzoek, dat zich vooral richt op een andere originele Middelnederlandse roman waarin diezelfde geïdealiseerde Walewein de hoofdrol speelt, namelijk *Walewein ende Keye*, heeft een aantal nieuwe impulsen gekregen, en dat is winst. Wie weet komt ook deze roman nog eens in de internationale schijnwerpers te staan.

De inhoud van de bundel: Bart Besamusca and Erik Kooper, 'The Study of the *Roman van Walewein*'; Walter Haug, 'The *Roman van Walewein* as a Postclassical Literary Experiment'; Douglas Kelly, 'The Pledge Motif in the *Roman van Walewein*: Original Variant and Rewritten Quest'; Norris J. Lacy, 'Convention and Innovation in the Middle Dutch *Roman van Walewein*'; Matthias Meyer, 'It's Hard to Be Me, or Walewein/Gawan as Hero'; Ad Putter, 'Walewein in the Otherworld and the Land of Prester John'; Felicity Riddy, 'Giving and Receiving: Exchange in the *Roman van Walewein* and *Sir Gawain and the Green Knight*'; Thea Summerfield, 'Reading a Motion Picture: Why Steven Spielberg Should Read the *Roman van Walewein*'; Jane H. M. Taylor, 'Man into Fox, Fox into Man'; Bart Veldhoen, 'The *Roman van Walewein* Laced with Castles'; Norbert Voorwinden, 'Fight Descriptions in the *Roman van Walewein* and in Two Middle High German Romances. A Comparison'; Lori J. Walters, 'Making Bread from Stone: The *Roman van Walewein* and the Transformation of Old French Romance'.

Marjolein Hogenbirk

De Rijkmkroniek van Holland en zijn auteurs : historiografie in Holland door de Anonymus (1280-1282) en de grafelijke klerk Melis Stoke (begin veertiende eeuw) / J.W.J. Burgers. - [Haarlem] : Historische Vereniging Holland ; Hilversum : Verloren, 1999. - 492 p. : ill. ; 24 cm. - (Hollandse studiën, ISSN 0929-9718 ; 35) ISBN 90-70403-43-9 Prijs: € 35,-

Met zijn gedetailleerde studie naar de totstandkoming en overlevering van de *Rijkmkroniek van Holland* heeft Burgers niet alleen helderheid gebracht in de kwestie van het auteurschap van deze tekst, maar leverde hij tegelijkertijd ook een waardevolle bijdrage aan het onderzoek naar ontwikkelingen op het gebied van de volkstalige historiografische literatuur uit de tweede helft van de dertiende eeuw en het begin van de veertiende eeuw. Startpunt voor het onderzoek vormde de uitkomst van Burgers' promotieonderzoek naar de activiteiten van Melis Stoke als oorkondschrijver. In zijn dissertatie had Burgers al laten zien hoe in een reeks van oorkonden vanaf 1296 tot in 1305 het spoor van Stoke gevolgd kan worden. Tussen juli 1296 en oktober 1299 was Melis Stoke aantoonbaar werkzaam als klerk van de stad Dordrecht; met het aantreden van de Henegouwse graaf Jan II van Avesnes als graaf van Holland en Zeeland, zien we Stoke vanaf december 1299 herhaaldelijk optreden als klerk verbonden aan de grafelijke kanselarij. Tot november 1305 lijkt Stoke zich regelmatig te hebben opgehouden in het gevolg van de graven Jan II van Avesnes en diens zoon Willem III, echter nooit buiten Holland en Zeeland.

In deze nieuwe studie toont Burgers hoe de verplaatsingen van de oorkondschrijver

Stoke opmerkelijk samenvallen met die van de auteur van het gedeelte van de *Rijmkroniek* dat over deze Hollands-Henegouwse periode handelt. Deze auteur blijkt bovendien over informatie uit de eerste hand te beschikken waar het eigentijdse gebeurtenissen betreft. Omdat ook taalvormen in het dictaat – formulering van steeds terugkerende zinswendingen – dat de door Melis Stoke geschreven oorkonden kenmerkt duidelijke overeenkomsten vertonen met het taalgebruik van de auteur van dit gedeelte van de *Rijmkroniek*, lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat het hier om dezelfde persoon gaat.

De *Rijmkroniek van Holland* was begonnen in opdracht van de Hollandse graaf Floris V, die in 1296 werd vermoord, terwijl de auteur zijn kroniek (blijkens versie A en een fragment van het slot) pas in 1305, ten tijde van Hollands-Henegouwse graaf Willem III werd voltooid. De naam van Melis Stoke en diens opdracht aan graaf Willem komen alleen in dit slot voor. Het was duidelijk dat de *Rijmkroniek* in verschillende stadia moest zijn geschreven. Al lange tijd werd het bestaan van een verloren gegane zogenoemde *Rijmkroniek I* verondersteld, een vertaling/bewerking van het *Chronicon Egmundani* die in vogelvucht de periode 1205-1280 beschrijft. Uit dit werk zou Jacob van Maerlant ook geput hebben voor zijn *Spiegel historiel* (ca. 1284 begonnen), terwijl voor latere delen van de *Rijmkroniek van Holland* juist ook weer aan Maerlants *Spiegel* ontleend is. Over het antwoord op de vraag welk gedeelte wanneer en door wie was geschreven, bestond geen overeenstemming. Op grond van een gedetailleerde vergelijking van tal van stilistische en inhoudelijke kenmerken meent Burgers – zoals door eerdere onderzoekers al verondersteld, maar zonder de hier gedemonstreerde kracht van argumenten – dat de auteur van de *Rijmkroniek I* een ander moet zijn geweest dan Melis Stoke, de auteur van de *Rijmkroniek II*. Na deze mijns inziens overtuigende uiteenzetting brengt Burgers vervolgens een verdere verfijning aan ten aanzien van de eindgrens van werk van de ‘Anonymus’ (eindigend in boek III, op of rond vers 579) en de datering (tussen 1280 en 1282). Ook laat hij in een volgend hoofdstuk zien hoe de veranderingen op politiek vlak inhoudelijk hun weerslag vinden in de kroniek: zo vallen er in de tekst gaandeweg verschuivingen in standpunt en sympathie waar te nemen – bijvoorbeeld ten aanzien van de rol van Aleide en haar zoon Jan van Avesnes.

Strikt genomen kan een deel van de verschillen tussen *Rijmkroniek I* en *II* ook verklaard worden uit de tijdspanne van ongeveer twintig jaar die gelegen is tussen de totstandkoming van de beide kroniekdelen. Bovendien was *Rijmkroniek I* veel meer een vertaling (of bewerking: ook uit andere bronnen put de Anonymus zijn informatie) van een reeds bestaande tekst, terwijl het tweede deel soms heet van de naald in een politiek roerige periode werd geschreven. Toch zijn deze relativeringen bij het degelijke en scrupuleuze betoog van Burgers nog lang geen argumenten waarmee Burgers conclusie vanuit reeds eerder betrokken schuttersputjes effectief onder vuur zouden kunnen worden genomen, om het tegendeel aannemelijk te maken. Wat mij betreft is er meer nodig om de uitkomst van Burgers voorbeeldige onderzoek aan te vechten.

Hoewel ik geen aanleiding zie zijn conclusie te betwisten, vind ik de wijze waarop Burgers ingaat op de Franse kroniek die waarschijnlijk op instigatie van Boudewijn van Avesnes, oom van graaf Jan II, werd geschreven en door Stoke werd benut, mager afsteken bij wat er eerder in het onderzoek gedemonstreerd wordt. Allereerst beschikken we niet over een betrouwbare of zelfs maar volledige editie van dit werk, noch over een behoorlijke studie over deze kroniek die, evenals de *Rijmkroniek*, een gecompliceerde overlevering kent. Burgers stelt dat het aannemelijk is dat Melis Stoke deze Franse bron kon raadplegen in de grafelijke bibliotheek, waar zich waarschijnlijk wel een exemplaar van de kroniek zal hebben bevonden. Volgens Burgers zou de kroniek ontbreken op de boekenlijst die na het overlijden van Jan II van Avesnes in 1304 werd opgesteld; wellicht omdat deze ten tijde van het opmaken van de inventaris aan Melis Stoke ter beschikking was gesteld? Burgers blijkt echter de kroniek van oom Boudewijn, waarvan het tweede en voor Stoke relevante deel wel degelijk op de boekenlijst prijkt, niet te hebben herkend. Dit als gevolg van het feit dat de thans gangbare titel *Chronique dite de Baudouin d'Avesnes* – in welke hoedanigheid Boudewijn van Avesnes bij de totstandkoming betrokken was is niet bekend; Burgers vereenvoudigt hier de titel ten onrechte tot *Chronique de Baudouin d'Avesnes* – pas tegen het einde van de Middeleeuwen in gebruik raakte. De kroniek, de vroegste in Frans proza, is in de verschillende handschriften steeds over twee banden verdeeld. Het

tweede deel, dat doorgaans aanvangt omstreeks het begin van onze jaartelling, staat op de boekenlijst van wijlen graaf Jan omschreven als een kroniek die opent met een rubriek over de ontvoering van Johannes de Doper.

De wijze waarop Burgers ingaat op de mogelijke bronnen van *Rijmkroniek II*, in het bijzonder de verhalende teksten, heeft mij verrast. Enerzijds heb ik waardering voor het feit dat Burgers ook de zoveel lastiger te achterhalen 'maatschappelijke en culturele achtergronden' wil belichten. Anderzijds wekt het enige verwondering dat soms op grond van wel heel geringe overeenkomsten of verwijzingen veronderstellingen worden geformuleerd, bijvoorbeeld in het geval van Hadewijchs beeldspraak over het 'grondelose wiel' (p. 214). Voor de *Karel ende Elegast* lijken er op het eerste gezicht wel duidelijke parallellen aanwijsbaar (p. 229). Bij nadere beschouwing blijkt het echter om vrij gangbare woorden te gaan, waarbij de met een passage uit Stokes *Rijmkroniek* corresponderende verzen ook nog over uiteenlopende plaatsen in de *Elegast* verspreid staan. Burgers veegt allerlei losse gegevens en algemeenheden over literatuur in de tweede helft van de dertiende eeuw wat al te gemakkelijk bijeen tot iets dat weinig toevoegt aan zijn eerdere betoog. Enkele suggesties door Gerritsen ten aanzien van de mogelijke inhoud van de boekenkist van Floris V worden aangehaald als zouden deze daadwerkelijk aanknopingspunten bieden. Ook op een ander punt toont Burgers zich wat al te volgzaam: zo hoeft bijvoorbeeld het feit dat een tekst een Vlaamse kleuring kent niet noodzakelijkerwijs te betekenen dat opdrachtgever of publiek eveneens in deze hoek gezocht moeten worden (p. 282-283). Als uit het Maerlant-onderzoek een ding duidelijk is geworden, dan is het wel dat de herkomst van de schrijver en daarmee de taalkenmerken van zijn tekst niet per se dezelfde zijn als die van zijn opdrachtgever of primair geïntendeerde publiek.

Toch wil ik hier niet verhullen dat ik ook wel weer gecharmeerd ben van het feit dat juist een historicus die uiterst grondig en behoedzaam met zijn diplomatische en historiografische bronnen omgaat, en stap voor stap tot overtuigende standpunten komt, ook op het vlak van de epiek vergelijkingen durft door te trekken. Voor de literatuurhistoricus, die zich steeds bewust is van de kritische blik vanuit historische hoek en die zich wil hoeden voor al te zwierige interpretaties uit vrees door deze vakgenoten minder serieus te worden genomen, is het plezierig te zien hoe Burgers ook op dit gladdere ijs toch zijn figuren durft te rijden.

Met deze studie naar de *Rijmkroniek van Holland*, zijn auteurs en hun achtergronden, heeft Burgers een uiterst waardevol en belangwekkend boek afgeleverd. Hiertoe dragen zeker ook de zorgvuldig gepresenteerde en zeer informatieve bijlagen verder bij (met o.m. een editie van alle door Stoke geschreven oorkonden, materiaal betreffende de handschriftelijke overleveringen; een overzicht van parallellen en afwijkingen tussen *Rijmkroniek I* en het *Chronicon Egmundani*). Burgers studie doet uitzien naar de verschijning van zijn editie van de *Rijmkroniek* die over enkele jaren verwacht mag worden.

Janet F. van der Meulen

Incunabula printed in the Low Countries : a census / ed. by Gerard van Thienen and John Goldfinch. - Nieuwkoop : De Graaf, 1999. - LIX, 636 p. : ill. ; 25 cm. - (Bibliotheca bibliographica Neerlandica ; vol. 36)
ISBN 90-6004-452-5 geb. Prijs: € 159,-

Generaties van boekhistorici hebben voor de geschiedenis van het Nederlandse boek gebruik gemaakt van M.F.A.G. Campbells *Annales de la typographie néerlandaise au XVe siècle* (1874). Tot 1964 verschenen er op dit standaardwerk aanvullingen maar er kwamen ook nieuwe inventarissen beschikbaar die onze kennis van incunabula in de Lage Landen aanzienlijk vergrootten. Copinger, Polain en de *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* vormen in dit opzicht een begrip. In 1980 luidde het tijdvak van de elektronische verspreiding van bibliografische informatie met de *Incunabula Short Title Catalogue (ISTC)*, een initiatief van de British Library waaraan uitvoering werd gegeven door Lotte Hellinga, de 'grand old lady' van het oude Nederlandse boek, een eerste geautomatiseerde poging in van een mondiale ontsluiting van bibliotheken en verzamelingen. De hier aangekondigde *Census* is gebaseerd op de titelbeschrijvingen van deze *ISTC*.

Een vluchtige statistiek van hetgeen ons na vijfhonderd jaar rest van de vijftiende-eeuwse